

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE A JEHO ŠTÁTOPRÁVNY VÝZNAM

(K 25. výročiu SNP)

Stanislav Matoušek

29.VIII.1969 sme si pripomenuli 25. výročie Slovenského národného povstania - jednu z najslávnejších kapitol najnovších národných slovenských dejín i dejín československých, začiatok národnej a demokratickej revolúcie, a tým aj celého komplexu revolučných premien, charakteristických pre postupné rozvíjanie národnej a demokratickej revolúcie do revolúcie socialistickej.

Je iste aj z hľadiska možnosti objektívneho vedeckého prístupu k tejto mimoriadne dôležitej a významnej historickej udalosti nezanebateľné, že toto výročie môžeme oslávať v situácii, keď z iniciatívy KSČS boli v nedávnej minulosti odsránené tragické a umelo vykonštruované závery IX. zjazdu KSS o tzv. buržoáznom nacionalizme v KSS, ktoré v negatívnom zmysle dopadali aj na hodnotenie celého obdobia príprav a priebehu SNP a aj v štátoprávnej rovine deformovali jeho význam a dôsledky. Preto má taký význam Rezolúcia ÚVKŠČ o prezkúmaní kritiky buržoázneho nacionalizmu z decembra 1963, ktorá odmietla vykonštruovanú kritiku buržoázneho nacionalizmu v ÚVKSS a súčasne rehabilitovala bývalých vedúcich funkcionárov strany na Slovensku z obdobia SNP, osobitne K. Šmidkeho, dr. G. Husáka a L. Novomeského, čím odstránila aj vážnu prekážku na ceste vedecko-výzkumnej práce nášho protifašistického boja, najmä SNP. Druhou nemenej významnou skutočnosťou z hľadiska objektívneho vedeckého prístupu k danej problematike, je postupné sprístupňovanie do nedávnej doby celkom neznámych resp. utajovaných materiálov a dokumentov zásadného politického i štátoprávneho charakteru, ktoré umožnili často podstatne korigovať predchádzajúce jednostranné a deformované analýzy i mnohé závery, ktoré sa vyskytovali aj vo všetkých historicko-právnych prácach zaoberajúcich sa štátoprávnou problematikou tohto obdobia.¹⁾

V tejto súvislosti treba podľa nášho názoru osobitne oceniť započatú prax publikovania systematicky spracovaných dôležitých historických dokumentov i súčasných politických dokumentov²⁾, ktoré umožňujú

1) Pozri napr. S. M a t o u š e k, Slovenské národné orgány (do Ústavy 9.mája), VSAV, Bratislava, 1960 a iné práce.

2) Slovenské národné povstanie, Dokumenty, VPL, Bratislava, 1965, Cesta ke kvétnu, I-1, I-2, NČSAV, Praha, 1965, Dokumenty historie československé politiky 1939-1943, I, II, Academia, Praha, 1966 a pod.

pracovníkom teórie avšak aj praxe oveľa objektívnejším, pravdivejším, zodpovednejším a tým aj náročnejším spôsobom pristupovať k zložitým javom spoločenskej problematiky.

Význam SNP je ďalekosiahly a mnohostranný: politický, vojenský, morálny i štátoprávny. Keď chceme v súvislosti s jeho 25. výročím akcentovať predovšetkým jeho štátoprávny význam a odkaz, potom máme na zreteli najmä dva rozhodujúce aspekty SNP: význam a dôsledky SNP na vznik novej, spoločnej ľudovodemokratickej československej štátnosti vrátane jeho prístupov k novo sa utvárajúcej forme štátneho zriadenia a špecifický význam a štátoprávny prínos SNP v oblasti vzniku počiatočnej revolučnej formy SNR a ostatných slovenských národných orgánov, teda štátoprávny prínos a dôsledky SNP v oblasti inštitucionálnej. Pri tom obidva tieto aspekty nemožno samozrejme od seba izolovať, pretože vždy boli vzájomne úzko spojené a vzájomne sa podmieňovali, no súčasne boli aj podmieňované celým procesom rozvíjania národnooslobodzovacieho boja našich národov a hľadaním jeho optimálnej formy, obsahu a konečného cieľa.

Z hľadiska tohto prístupu k štátoprávneému odkazu SNP bol iste významný už rok 1943, keď vznikla ilegálna Slovenská národná rada ako ilegálna politická reprezentantka slovenského národa a vznikajúceho slovenského národného frontu budovaného na širokých demokratických a protifašistických základoch. K jej vytvoreniu došlo z iniciatívy V. ilegálneho ÚV KSS (K.Šmidke, dr. G. Husák a L. Novomeský) v plnej zhode s vytvorenými medzinárodnými a vnútropolitickými podmienkami, tedy s objektívnou potrebou a nutnosťou vytvoriť vskutku celonárodnú, na platforme širokého protifašistického národného frontu organizovanú politickú reprezentantku, ktorá by vystupovala doma i vo vzťahu k zahraničiu ako politická reprezentantka všetkých demokratických a protifašistických síl slovenského národa. Takéto úsilie V. ilegálneho ÚV KSS bolo plne v súlade s líniou zahraničného vedenia KSČ v Moskve, čo dosvedčujú aj Smernice z 5.I.1943, ktorými moskovské vedenie orientovalo národnooslobodzovacie hnutie doma na vytváranie orgánov národného frontu.³⁾ Bolo tak isto v súlade s reálnou situáciou, lebo budovanie širokého protifašistického národného frontu a orientácia národnooslobodzovacieho boja do národnej a demokratickej revolúcie ako prístupovej cesty k revolúcii socialistickej bola v podmienkach sloven-

³⁾ Slovenské národné povstanie, Dokumenty, VPL, Bratislava, 1965, dok.č.1 (Usnesenie prezídia Exekutívy KI o politickej línii a najbližších úlohách KSČ v národnooslobodzovacom boji).

ského, avšak ako prax potvrdila, aj celého československého vývoja jedinou správnou a reálnou politickou orientáciou. Vytvorením ilegálnej SNR v naznačenej funkcii sa tiež nepriamo reagovalo na predchádzajúce rozpornosti a nesprávne tendencie v prístupe k spojencom robotníckej triedy v etape protifašistického boja, resp. na bezprostredné vytyčovanie hesiel prístupu k socialistickej revolúcii a tým aj bezprostredného tvorenia socialistického štátu ako formy diktatúry proletariátu. (ide o známe heslo sovietského Slovenska, ktoré ani v tomto období nebolo ešte zrelé a príťažlivé pre neproletárske vrstvy slovenského národa a teda fakticky zužovalo platformu protifašistického boja na Slovensku.⁴⁾

Ilegálna SNR vznikla ako výsledok rokovaní a dohodnutia spoločného programu dvoch rozhodujúcich politických smerov slovenského protifašistického odboja: socialistického, reprezentovaného zástupcami KSS (K. Šmidke, dr. G. Husák a L. Novomeský) ako aj zástupcom ľavoorientovanej soc. demokracie (dr. I. Horváthom) a tzv. občianskeho, ktorý pozostával z bývalých agrárnych a národníarskych kruhov ako aj z ďalších vplyvných jednotlivcov bývalých vládnych strán, i bez politickej príslušnosti, ktorí sa priklonili na stranu protifašistického boja.⁵⁾ Vznikla teda na základe dvojpartajnej politickej reprezentácie slovenského národného frontu a na zásade parity, ktorá politická štruktúra sa v slovenskom politickom systéme zachovávala aj v období SNP a v rokoch tesne po oslobodení (do volieb v r. 1946). Je evidentné, že táto štruktúra politického zastúpenia vyplynula z celkového politického vývoja slovenskej spoločnosti a jej politickej organizovanosti z čias pred prvou svetovou vojnou a po nej a bola súčasne odzrkadlením špecifika procesu politickej rozvrstvenosti slovenského národa v porovnaní s národom českým.

Politickou platformou, na ktorej ilegálna SNR v r. 1943 vznikla, bola známa "Vianočná dohoda" z decembra r. 1943.⁶⁾ Z politického a štátoprávneho hľadiska spočíval jej význam predovšetkým v tom, že vyjadrovala funkciu ilegálnej SNR ako celonárodného slovenského orgánu pre vedenie boja slovenského národa za odstránenie fašistického nemeckého i domáceho diktátu s tým, aby v prvej príhodnej chvíli prevzala moc a vykonávala ju dotedy, kým ju neprevezmú slobodne zvolení zástupcovia slovenského národa. V tejto svojej funkcii mala postupovať

4) Pozri napr. Program KSS z 1.V.1941, AÚD KSS, č.2590/53

5) Slovenská národná rada 1943-1949, Bratislava, 1945.
Jozef Lettrich, O Slovenskej národnej rade, Bratislava, 1945.

6) Slovenské národné povstanie, Dokumenty, VFL, Bratislava, 1965, dok.č.32/ "Vianočná dohoda" o vytvorení ilegálnej SNR ako jednotného centra protifašistického frontu na Slovensku a o jej programe).

vať v spolupráci s čs. vládou v Londýne a s celým čs. zahraničným odbojom.

Štátoprávny význam Vianočnej dohody a tým aj ilegálnej SNR bol ďalej v tom, že sa vyslovila za obnovenie spoločnej československej štátnosti, spoločného štátu Čechov a Slovákov na princípe "rovný s rovným" s tým, aby sa tento štát svojou zahranično-politickou orientáciou opieral predovšetkým o ZSSR, a aby jeho vnútorné usporiadanie bolo demokratické, likvidovali sa fašistické dôsledky v živote krajiny a sociálna a hospodárska politika sa viedla tak, aby národný dôchodok bol čo najrovnomernejšie rozdelený medzi všetko obyvateľstvo. Vytýčila sa súčasne demokratická orientácia v školskej a kultúrnej politike a zásada, aby cirkev nemala vplyv na vedenie štátu.

Programová a ideová platforma ilegálnej SNR nebola teda izolovaná od prudkého toku vtedajších vnútropolitických i zahraničnopolitických udalostí, najmä od zmeny v pomere síl v prospech protihitlerovskej koalície, a pokiaľ išlo o problematiku československej štátnosti, badať aj vplyv v tom čase uzavretej Československo-sovietskej zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a poveljovej spolupráci z 12.12.1943.

V tejto súvislosti treba pripomenúť, že možnosť vzniku celonárodného slovenského orgánu protifašistického boja na Slovensku, v súlade s marxistickým prístupom vedenia KSČ v Moskve k národnej samobytnosti slovenského národa, ktorý prístup bol v diametrálnom protiklade s postojom čs. londýnskej buržoáznej vlády a E. Beneša, sa v tomto období naznačovala aj v prejavoch a článkoch predstaviteľov KSČ. Celkom nezávisle od vývoja udalostí vo formujúcom sa protifašistickom tábore na Slovensku vyjadrili túto možnosť Československé listy v Moskve zo dňa 15.IX.1943 takto: "Nezapomínejme také, že Slováci vedú svoj boj za svobodu za jiných podmínek než my a že by mohli na základě svého vlastního boje dospěti k svobodě eventuelně dříve než my Češi. Takováto vyhlídka nás musí vésti k tomu, abychom počítali s tím, že Slováci budou mítí ve chvíli osvobození i své národní představitelské orgány. Mějme proto připravenou ruku k bratrskému spojení se Slováky....⁷⁾

V analogickom duchu píše Československé listy v Moskve dňa 1.II.1944 a 15.VI.1944 (články V. Kopeckého a J. Švermy), v analogickom duchu je formulovaný list čs. komunistickým pracovníkom v Anglicku, avšak bez ohlasu u zodpovedných politických činiteľov, t.j. u čs. vlády a štátnej rady v Londýne. Je priam typické, že ešte na 34. schôdzi Štátnej rady začiatkom októbra 1943 otvorene vyhlásil P. Macháček, že Slováci národom nie sú, že sa žiaden dualizmus trpieť nebude a že základom Čes-

⁷⁾ Za nové Československo, Moskva, 1944, 61.

koslovenska zostane "československá jednota národná", teda starý a "osvedčený čechoslovakizmus."⁸⁾

Zo štátoprávneho hľadiska, ako sme už naznačili, malo vo Vianočnej dohode osobitný význam prihlásenie sa k obnoveniu spoločnej československej štátnosti, k obnoveniu spoločnej Československej republiky, a to na podklade rovnoprávnosti oboch národov, Čechov a Slovákov. Táto štátoprávna orientácia ilegálnej SNR bola iste veľmi významná nielen ad hoc, ale najmä preto, že, reagujúc na celkový vývoj zahraničnopolitickej i vnútro politickej situácie, postavila pred celú demokratickú a protifašisticky orientovanú časť slovenského národa, všetky aktívne vystupujúce domáce protifašistické sily jasnú konečnú perspektívu. Táto jasná orientácia ilegálnej SNR bola dôležitá aj preto, že odstránila určité pochybnosti a komplikácie z predchádzajúceho vývoja, ako to možno doložiť historickými prameňmi, ktoré sa dotýkajú konečných cieľov národnooslobodzovacieho boja na Slovensku v rokoch 1939-1943. Po zániku československej štátnosti v r. 1939 a vzniku novej, slovenskej štátnosti začala táto, najmä na začiatku, pôsobiť na vedomie slovenského ľudu; okrem celého komplexu politických a ideových nástrojov klérofašistického režimu využívala na svoje upevnenie aj rôzne prejavy čechoslovakizmu typické pre londýnsku buržoáznú emigráciu. Preto aj formujúce sa revolučné odbojové sily pod vedením ilegálnej KSS, na rozdiel od českých krajín, kde boj za obnovenie československej štátnosti bol od začiatku jednoznačný, upustili od vytyčovania hesla československej štátnosti a orientovali sa v podstate až do r. 1943 na heslo sovietského Slovenska, ktoré však bolo najmä pre neproletárske vrstvy slovenského národa nereálne a stále vzdialené. Okrem toho aj v domácom slovenskom buržoáznom odboji nebolo na začiatku jednoznačne vykryštalizované stanovisko na otázku čs. štátnosti: pôsobili tu jednak staré a prekonané čechoslovakistické štátoprávne predstavy a vplyvy českej buržoáznej emigrácie a vlády z Londýna (skupina okolo dr. V. Šrobára), jednak štátoprávne názory rozširované skupinou okolo býv. min. predsedu dr. M. Hođžu, ktoré uvažovali o rovnoprávnosti Čechov a Slovákov v rámci ČSR, alebo sa klonili k platforme zo 6.X.1938.⁹⁾ Z uvedeného stručného náčrtu štátoprávneho prúdeňa a názorovej diferenciácie na politické ciele protifašistického boja chceme len podčiarknúť skutočnosť, že na Slovensku bola táto situácia oveľa komplikovanejšia ako v českých krajinách, kde násilná konštrukcia tzv. protektorátu Čechy a Morava bola absolútnou väčšinou českého národa od-

⁸⁾ Tamže, 62-63.

⁹⁾ Tieto štátoprávne názory vrátane ich rôznych nuancií možno sledovať v uvedených zbierkach dokumentov a v doteraz prístupných archívnych materiáloch ÚD KSČ a ÚD KSS.

mietaná a boj za obnovenie československej štátnosti ako konečný cieľ národnoslobodzovacieho boja chápaný ako samozrejmosť. O to viac treba oceniť v týchto podmienkach stanovisko moskovského vedenia KSČ, ktoré súčasne s heslom obnovenia československej štátnosti bojovalo za uznanie etnickej existencie slovenského národa, za jeho rovnoprávne postavenie s národom českým a tým aj za nové politické, národnostné a sociálne usporiadanie československej štátnosti po oslobodení. Tento prístup moskovského vedenia KSČ k obnoveniu československej štátnosti bol teda v podstate totožný s prístupom ilegálnej SNR.

Politické prihlásenie sa ilegálnej SNR k obnoveniu spoločného československého štátu súčasne znamenalo odmietnutie klérofašistického slovenského štátu, uznanie účelnosti, racionality a celkového politického významu spoločnej štátnosti z hľadiska medzinárodnej bezpečnosti, perspektívy potencionálneho progresívneho vývoje vnútropolitického i zahraničnopolitického a to aj s prihliadnutím na geografickú polohu na mimoriadne frekventovanom mieste strednej Európy. KSS, ktorá bola iniciátorkou tohto politického programu, už v tomto období zrejme mala na zreteli aj socialistické perspektívy a možnosti optimálneho prístupu k nim: už vtedajšie skúsenosti v tomto smere jednoznačne potvrdzovali, že aj socializmus má lepšie predpoklady rozvoja vo väčších štátnych celkoch, najmä pokiaľ ide o možnosti a predpoklady progresívneho a najmä vysoko efektívneho rozvoja socialistickej ekonomiky ako určujúceho faktora každého socialistického štátu. Ilegálna SNR sa samozrejme mohla rozhodnúť aj pre iné štátoprávne alternatívy - k tomu mala ako ilegálny orgán reprezentujúci slovenský národ všetky predpoklady - avšak konkrétne historické podmienky, skúsenosti i odhad reálnych perspektív potencionálneho progresívneho ďalšieho vývoja do budúcnosti boli zrejme tým objektívne určujúcim a rozhodujúcim faktorom, ktorý, spolu so zvažovaním celého radu ďalších faktorov (celý predchádzajúci historický vývoj Čechov a Slovákov, ich etnická a jazyková príbuznosť, geografická poloha ich územia v strednej Európe, spoločný osud v boji proti fašizmu a pod.), vytýčil alternatívu nie samostatnej slovenskej štátnosti, ale spoločnej československej štátnosti, ktorá, napriek jej buržoáznemu obsahu a pomýleným ideovo-politickým čechoslovakistickým východiskám v minulosti, v praxi predsa len dokázala, že je životaschopná a môže veľmi reálnym a konkrétnym spôsobom vytvárať podmienky pre všestranný rozvoj českého i slovenského národa. Prihlásenie sa k tejto alternatíve bolo napokon v súlade aj so záujmami vtedajšej protifašistickej koalície oslobodiť Československo ako celok a to tým skôr, pretože z medzinárodnoprávneho aspektu vystupovalo už od r.1941 ako spojenc s svetových protifašistických síl.⁽¹⁰⁾

Nazdávame sa však súčasne, že táto zvolená alternatíva už v čase svojho politického globálneho fixovania vo vianočnej dohode nemusela byť, ako to konečne potvrdzujú známe úvahy vo vedení KSŠ, v rozpore s myšlienkou vlastnej národnej slovenskej štátnosti, pretože aj národná štátnosť bola a je realizovateľná v rámci spoločnej štátnosti dvoch alebo viacerých národov, v danom prípade v rámci spoločnej československej štátnosti, samozrejme za spoločensky progresívnych podmienok vývoja. V každom prípade znamenala však táto alternatíva odvrhnutie a zavrhnutie germanofilskej orientácie klérofašistickej slovenskej štátnosti ako produktu reakčného fašizujúceho sa stredoeurópskeho vývoja, osobitne produktu politiky hitlerovského fašistického Nemecka. Tak isto znamenala odvrhnutie čechoslovakizmu ako ideovo-politického východiska československej štátnosti predovšetkým z hľadiska odmietnutia fiktívnej šovinistickej konštrukcie českej buržoázie o štátoprávnej subjektivite "jednotného československého národa" vo vzťahu k československej štátnosti. Ilegálna SNR sa teda Vianočnou dohodou prihlásila k obnoveniu československej štátnosti na celkom nových, národnostne a sociálne spravodlivých základoch v politickom zmysle. T. zn. že bližšie nerozvinula konkrétnejšiu formu a štátoprávnu predstavu z hľadiska formy štátneho zriadenia. Akcentovala ako primárnu otázku spoločnú československú štátnosť na princípe politickej rovnosti českého a slovenského národa ako otázku základnú a východiskovú, avšak bez jej súčasného premietnutia do konkrétnejšej štátoprávnej predstavy a formy. Vyslovená zásada a súčasne požiadavka "rovný s rovným" zostala v dohode nepokrytá adekvátnym konkretizujúcim štátoprávnym obsahom, resp. formou, vyslovenou resp. potencionálne predpokladanou a želanou. Ako sme však už boli spomenuli, takáto konkrétnejšia štátoprávna predstava vo vtedajšej politickej reprezentácii KSŠ existovala, resp. kryštalizovala. Ak by sme mali dať odpoveď na otázku, prečo sa teda už vo Vianočnej dohode konkrétnejšia štátoprávna forma neavrhovala, a prečo zostala citlivá štátoprávna problematika otvorená, možno na základe širších súvislostí vysloviť názor, že v danom období bolo predovšetkým potrebné definitívne vybojovať proti odporu českej a z časti aj slovenskej buržoázie uznanie nacionálnej samobytnosti slovenského národa; možno súčasne predpokladať, že daná situácia odzrkadľovala skutočnosť, že čs. vláda v Londýne a E. Beneš nechceli a ani nevedeli pochopiť význam nového prístupu k riešeniu slovenskej otázky v rámci ČSR, čo zrejme podľa nášho názoru, malo svoj odraz tiež v nena-

10) Pozri Československo-sovietskú dohodu z 18. júla 1941 o spoločnom postupe vo vojne proti fašistickému Nemecku, ktorou ZSSR uznal ako prvý bez akýchkoľvek výhrad medzinárodnú existenciu ČSR, čs. vládu v Londýne a dal súhlas, aby sa na jeho území tvorili čs. ozbrojené jednotky. Tým sa ČSR stala spojencom vo vojne proti hitlerovskému Nemecku a členom protihitlerovskej koalície.

stolovaní konkrétnej štátoprávnej formy v programoch obnovenia ČSR zo strany ilegálnej SNR. V opačnom prípade by asi vzniklo nebezpečie vyvolania rozporov medzi komunistickým a nekomunistickým odbojovým hnutím doma i v zahraničí, čo by zrejme v danom časovom období skomplikovalo riešenie hlavného problému - boj všetkých demokratických a protifašistických síl proti hitlerizmu. Preto zrejme z toho dôvodu, podľa našej mienky, zostala otázka presného štátoprávneho formulovania postavenia Slovenska v rámci budúcej spoločnej štátnosti československej otvorená. Ilegálna SNR teda v tejto podobe uplatnila už v čase ilegálnej činnosti a príprav na ozbrojené povstanie právo slovenského národa na sebaurčenie a jeho základnú predstavu (politickú) o konečnom politickom a štátoprávnom ciele národnoslobodzovacieho boja. Na tejto úrovni, ako vyplýva z existujúcich historických dokumentov, sa tiež ilegálna SNR vyjadrovala do Londýna E. Benešovi: "Považujeme za nevyhnutné už v priebehu podzemnej propagandy neprestajne zdôrazňovať a v prvej hodine verejného politického vystúpenia záväzne proklamovať naše stanovisko, podľa ktorého nová republika bude spoločným štátom Čechov a Slovákov, poskytujúcim obom národom ako rovnocenným partnerom možnosť svojprávne si spravovať svoje záležitosti. Len detaily tejto zásady sa môžu upravovať neskoršie. Princíp samotný však mal by byť jasným výhľadom pre všetky národy republiky už počas zápasu o jej obnovu, musí však byť základným článkom prvého programového vyhlásenia každého zodpovedného slovenského vedenia. Nie je to jedna z možností, ktorá sa môže nahradiť možnosťou inou. Je to možnosť jedine schopná byť bezpečnou základňou silnej republiky."¹¹⁾

Ilegálna SNR v tejto odpovedi E. Benešovi tiež veľmi podrobne zvodňuje nutnosť uznania svojprávnosti slovenského národa ako určujúceho východiska obnovenia spoločnej československej štátnosti, ktorú nutnosť a objektívnu potrebu E. Beneš a londýnska vláda svojim tvrdošijným čechoslovakizmom negovali a neustále ohrozovali. Argumenty SNR¹²⁾ z tohto hľadiska boli veľmi presvedčivé, racionálne a dokumentovali, že nové ilegálne vedenie národnoslobodzovacieho boja na Slovensku reálne zvažovalo nezanedbateľné špecifické podmienky a potreby vtedajšieho i perspektívneho progresívneho demokratického vývoja na Slovensku i v celej ČSR. Preto tiež pripomienala, že pod vplyvom polovičatosti londýnskeho rozhlasu, najmä však pod vplyvom neochoty revidovať myšlienku československej národnej jednoty a staré chápanie československých vzťahov, rozmáhajú sa na Slovensku tendencie pričleniť v príhodnej chvíli Slovensko k ZSSR, keďže vedúce české kruhy

11) Josef Lettrich, "Za nové usporiadanie republiky", Nové prúdy, 1946, č. 2.

12) Tamže.

si nevedia predstaviť štruktúru budúcej republiky inak ako do r.1938. Bez ohľadu na to, či by takéto tendencie mohli mať úspech, nebolo možné podceňovať skutočnosť, že by sa spoločná československá štátnosť mala obnovovať v znamení nevyriešených základných životne dôležitých otázok slovenského národa, s pocitmi sklamaní a len ako nutný dôsledok medzinárodnej situácie.¹³⁾

Ilegálna SNR, ako z uvedeného vyplýva, sa teda pohybovala len vo sfére politických prístupov k novému riešeniu vnútorného usporiadania čs. štátnosti. To však na druhej strane neznamenal, ako sme upozornili, že by už v tomto čase neexistovali aj konkrétnejšie štátoprávne predstavy v týchto otázkach. V minulosti sa o nich nehovorilo preto, že sme nepoznali mnohé dôležité historické pramene, čím sme sa dopúšťali jednostrannosti a skreslovania objektívnej situácie. Sprístupnenie celého radu nových dôležitých historických dokumentov ukazuje, že v komunistickom hnutí na Slovensku, okrem štátoprávnych názorov o pripojení Slovenska ako sovietskej republiky k ZSSR sa uvažovalo aj o federatívnom socialistickom usporiadaní ČSR.¹⁴⁾ Taktiež v českom komunistickom hnutí sa približne v tom istom období a zrejme nezávisle od politického prúdenia v ilegálnej KSS uvažovalo o federatívnom usporiadaní ČSR.¹⁵⁾ Okrem názorov na federatívne usporiadanie ČSR sa uvažovalo aj o autonómnom usporiadaní ČSR tak, aby v rámci unitárneho štátu existovali tri autonómne celky - české krajiny, Slovensko a Podkarpatská Ukrajina - dotované zrejme len administratívnou autonómiou špecificky uspošobenou najmä na národno-politické pomery na Slovensku a Podkarpatskej Ukrajine.¹⁶⁾

Progresivitu politickej a ideovej platformy ilegálnej SNR v intenciách rozvíjania národnooslobodzovacieho boja na Slovensku dokumentuje okrem uvedenej politickej a štátoprávnej orientácie ďalej skutoč-

13) Tamže.

14) Pozri Archív ÚV KSČS, KG-XVI/51, Zpráva ÚVKSS vedeniu KSČ v Moskve z júla 1944.

15) "Aby mohlo dojít ke zdárnému soužití obou národů, musí mít oba skutečně nejen na papíře stejná práva, musí si každý svobodně vládnout ve své zemi, musí mít právo na sebeurčení do všech důsledků.... Český pracující lid má zájem na bratrské spolupráci s pracujícím lidem slovenským; právě proto bude důraznější než slovenský lid pro jeho právo na úplné sebeurčení, naprostou svobodu až do odtržení, neboť jedině ve svobodném federativním státě, vytvořeném dobrovolným sdružením svobodných národů se nám podaří poměr Čechů a Slováků skutečně vyřešit". Předvoj, apríl 1944.

16) K. Šmidke na porade členov Štátnej rady a komun. poslancov 29.VIII.1944 v Moskve povedal: "Vedľa autonómie českej (ktorá by zahrnovala všetky české krajiny) bola by autonómia slovenská a ukrajinská. Zatiaľ, čo autonómia česká by mala povahu len administratívno-politickú, mala by autonómia slovenská a ukrajinská okrem toho i povahu národno-politickú. To znamená, že by Slovensko i Podkarpatská Ukrajina mali svoje autonómne vlády, české krajiny by boli spravované len centrálnou vládou. Autonómne vlády by mali svojich predsedov a niektoré rezorty, napr. zdravotníctvo, školstvo, vnútorný obchod, ale zahraničné veci, obrana, financie by boli spoločné". Archív ÚV KSČ, KG-VII/92.

nosť, že budúci československý štát mal sa zahraničnopoliticky opierať o ZSSR, v ktorom videla ilegálna SNR záruku pre slobodný život a rozvoj malých národov, ako aj to, že vnútorné usporiadanie budúcej čs. republiky malo byť demokratické, mali sa likvidovať fašistické dôsledky v živote krajiny; sociálna a hospodárska politika mala byť vedená tak, aby národný dôchodok bol čo najrovnomernejšie rozdelený medzi všetko obyvateľstvo. Tak isto sa vytyčovala demokratická orientácia v školskej a kultúrnej politike.

Možno teda objektívne konštatovať, že takáto ideová a politická platforma plne zodpovedala požiadavke rozvíjania národnooslobodzovacieho boja na širokej základni národného frontu v podmienkach Slovenska a pod vedením komunistov. Skutočnosť, že sa na jej podklade tiež podarilo zjednotiť široké masy slovenského ľudu proti cudziemu i domácemu fašizmu a pripraviť podmienky pre celonárodné povstanie, bola, je a bude azda najlepším kritériom a svedectvom jej reálnosti a hlbokého politického významu.

Prihliadajúc k najnovším analýzám celkovej činnosti ilegálnej SNR v súčasnej všeobecnej historickej¹⁷⁾ i memoárovej literatúre, treba vidieť teda hlavný zmysel vzniku a činnosti ilegálnej SNR pred SNP v tom, že ako orgán demokratickej, antifašistickej, celonárodnej slovenskej reprezentácie, ako široká a demokratická platforma kryštalizujúceho slovenského národného frontu sa zaslúžila o jednotu protifašistických síl na Slovensku a tým aj o prípravu ozbrojeného celonárodného povstania, v ktorom vyvrcholil národnooslobodzovací boj na Slovensku. Zaslúžila sa o nástup k novému politickému, štátoprávnemu, sociálnemu a hospodárskemu vývoju v budúcej novej Ľudovodemokratickej ČSR, orientovanej zahranično-politicky na ZSSR. Bezprostrednú zásluhu mala predovšetkým v prípravách ozbrojeného celonárodného povstania, ktoré tvorili hlavnú náplň jej činnosti od jej vzniku v r.1943.

Vypuknutím Slovenského národného povstania 29.VIII.1944 v duchu koncepcie obnovenia československej štátnosti a opätovného spojenia českého a slovenského národa v spoločnom štáte vyvrcholil národnooslobodzovací boj všetkého slovenského ľudu. SNP sa tak stalo súčasne aj začiatkom národnej a demokratickej revolúcie všetkého československého ľudu.

¹⁷⁾ Pozri dr. G. H u s á k, Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní, Bratislava, 1964.

Slovenské národné povstanie v r.1944, zborník, VSAV, Bratislava 1965, ako aj ďalšie historická literatúra.

Vystúpenie ozbrojených ľudových mas slovenského národa umožnilo, aby ilegálna SNR a spolu s ňou rozvetvená sieť ilegálnych revolučných národných výborov vystúpili ako revolučné orgány štátnej moci a správy na povstaleckom území. Z ilegálnej SNR sa tak stáva vrcholný revolučný orgán štátnej moci a správy na území Slovenska, ktorý súčasne zmariť tendencie a pokusy V. Šrobára o vytvorenie Revolučného národného výboru-oblasť I v intenciách buržoáznej londýnskej vlády s cieľom postaviť sa do čela SNP.¹⁸⁾ K jej verejnému ustaveniu sa a legalizovaniu došlo 1.IX.1944 v zasadacej sieni Mestského domu v B. Bystrici a to na základe paritného zloženia a zastúpenia KSS a občianskych skupín.¹⁹⁾ Jej predsedom sa stal okrem K.Šmidkeho aj V.Šrobár, aby sa tak vytvorila čo najširšia jednota všetkých protifašistických síl na povstaleckom území.

SNR, ktorá po vypuknutí SNP prevzala na povstaleckom území všetku štátnu moc, urobila tak nielen ako revolučná reprezentantka slovenského národa, ale súčasne ako predstaviteľka Československej republiky, ako revolučný orgán ČSR pre územie Slovenska, na území ktorého obnovovala suverenitu ČSR. Toto jej mimoriadne a špecifické postavenie a funkcia je zvýraznená v prvom zásadnom štátnopolitickom dokumente SNR - v Deklarácii SNR z 1.9.1944. Zo štátoprávneho aspektu je najdôležitejším revolučné prevzatie štátnej moci, ako aj to, že sa SNR pokladala nielen za reprezentantku svojbytnosti slovenského národa, ale súčasne za reprezentantku suverenity ČSR. Tieto závažné a zásadné štátoprávne skutočnosti boli vyjadrené v celom obsahu Deklarácie SNR,²⁰⁾ ktorej hlavný štátnopolitický význam spočíval v nasledujúcom:

a) Deklarácia verejne oznamovala utvorenie SNR vo funkcii najvyššieho orgánu domáceho odboja, ktorý zjednocoval všetky demokratické a protifašistické zložky,

b) vyhlasovala, že SNR ako jediná predstaviteľka slovenského národa preberá na celom Slovensku všetku štátnu moc ako aj obranu Slovenska až do tej doby, kým si slovenský národ demokratickým spôsobom neurčí legitímnych zástupcov,

c) deklarovala menom slovenského národa vôľu po bratskom spoluzití s českým národom v novej Československej republike s tým, že ústavnoprávne, sociálne, hospodárske a kultúrne otázky republiky budú vzájomnou dohodou definitívne usporiadané zvolenými zástupcami slovenského a českého ľudu,

¹⁸⁾ AÚD KSS č.6/203/5

¹⁹⁾ Pozri bližšie Slovenská rada 1943-1949, Bratislava, 1949, 58-61.

²⁰⁾ Pozri Slovenské národné povstanie, Dokumenty, Bratislava, 1965, dok. č.212 (Deklarácia prijatá na ustavujúcom zasadnutí SNR z 1.9.1944).

d) v hospodárskej a sociálnej oblasti žiadala zabezpečiť popri politickom oslobodení vyššiu životnú úroveň najmä sociálne slabým vrstvám národa, menovite robotníkom a roľníkom, spravodlivým rozdeľením národného dôchodku a úpravou vlastníctva a držby pôdy v prospech drobných roľníkov,

e) rozhodne menom slovenského národa odmietala a odsudzovala ľudácky fašistický režim a jeho spojenectvo s hitlerovským Nemeckom,

f) menom slovenského národa volala celý slovenský národ do boja proti domácejmu a nemeckému fašizmu "aby všetci Slováci mohli si v slobodnej Československej republike zariadiť život podľa svojej vôle."

Deklarácia SNR teda reálne odzrkadľovala hlavné požiadavky SNP ako začiatku národnej a demokratickej revolúcie v ČSR, aj keď, vzhľadom na začiatok otvoreného ozbrojeného boja proti fašizmu, sa pochopiteľne nemohli niektoré sociálno-ekonomické úlohy a ciele realizovať už v tomto období, ale až neskoršie (napr. pozemková reforma).

Je nesporné, že Deklarácia zohrala mobilizujúcu funkciu hneď na samom začiatku povstania, lebo vytyčovala jasné ciele a perspektívy, ktoré boli v súlade s vôľou prevažnej väčšiny slovenského ľudu. Deklarácia sa taktiež stala dôležitým nástrojom pre interpretáciu legislatívnych opatrení SNR, pretože jej základné štátoprávne požiadavky a postuláty bolo možné pokladať za záväzné pre SNR samotnú i pre všetky jej podriadené ostatné štátne orgány, najmä revolučné národné výbory.

Ak Deklaráciu SNR porovnáваме s Vianočnou dohodou, vidíme v jej obsahu evidentnú kontinuitu s týmto prvým politickým dokumentom a platformou ilegálnej SNR. Aj SNP zdôraznilo princípy rovnoprávnosti a svojbytnosti slovenského národa v obsahu Deklarácie SNR vrátane toho, že taktiež nevyjadrilo toto politické východisko a stanovisko konkrétnou štátoprávnou formou. Iste by to bolo užitočné, ak by sa tak bývalo stalo, a to aj vzhľadom na novú historickú situáciu vytvorenú vypuknutím SNP. Deklarácia však tento určitý nedostatok kompenzovala fakticky tým spôsobom, že akcentovala silné politicko-mocenské postavenie revolučnej SNR ako reprezentantky suverenity slovenského národa a nositeľky zákonodarnej i výkonnej moci na Slovensku. Tým fakticky vytvárala politické predpoklady pre to, aby Slovensko sa v ďalšom vývoji mohlo začleniť do rámca ČSR ako rovnocenný štátoprávny a štátotvorný partner českých krajín.

S Deklaráciou SNR sú priamo a bezprostredne spojené tiež prvé závažné revolučné zákonodárne akty, ktoré majú nesporne revolučný ústavný význam, pretože sa dotýkali vlastnej právnej a organizačnej štrukturalizácie SNR v počiatočnom období jej vývoja a boli súčasne

nástrojom rozbíjania existujúceho klérofašistického slovenského štátu a jeho politickej a štátnej organizácie. Prvé nariadenia SNR boli prijaté súčasne s Deklaráciou SNR na jej ustavujúcej schôdzke 1.9. 1944; boli to nariadenie SNR č.1/1944 Zb.n. SNR o vykonávaní zákonodárnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku, nar. SNR č. 2/1944 Zb.n. SNR ktorým sa upravuje vyhlasovanie nariadení SNR, nar. SNR č.3/1944 Zb.n. SNR o zriadení ústredných úradov a nar. SNR č. 4/1944 Zb.n. SNR o rozpustení politických strán a organizácií. Možno konštatovať, že týmito štyrmi nariadeniami bola v podstate likvidovaná fašistická sústava politického života na Slovensku a potvrdený nový revolučný stav na povstaleckom území.

Politicky a ústavnoprávne najdôležitejším bolo nariadenie SNR č. 1/1944 Zb.n. SNR, ktorým sa SNR ustavila revolučným spôsobom ako najvyšší národný orgán štátnej moci a správy na Slovensku, ako najvyšší revolučný zastupitelský zbor slovenského národa a tým súčasne ako reprezentantka jeho suverenity. Spojenie zákonodárnej, vládnej a výkonnej moci v jedinom revolučnom orgáne - SNR - bolo podmienené revolučnou situáciou, pretože "bolo treba rýchlo utvoriť, resp. legalizovať orgán, ktorý by všetku moc do svojich rúk prevzal a viedol tak, ako to zákony povstania a naliehavosti dňa kázali..."²¹⁾ Takéto spojenie zákonodárstva a exekutívy je priam charakteristické a typické pre analogické revolučné situácie nielen v našich podmienkach, ale tiež v štátoprávnom vývoji iných socialistických štátov (napr. ZSSR, Poľskej ľudovej republiky a pod.).

§1 cit. nariadenia SNR si teda táto osvojila celú zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku a to súčasne ako reprezentantka štátnej suverenity ČSR a nositeľka jednotnej československej štátnej moci, ako to vyplývalo aj z Deklarácie. V nariadení SNR č.1/1944 Zb.n. SNR sa zakotvovala aj kontinuita predchádzajúceho právneho poriadku: "Všetky zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú duchu republikánsko-demokratickému" (2 cit.nar.). Aj takéto ustanovenie si vyžiadala revolučná situácia, lebo nebolo reálne možné, aby SNR v obrovskom prúde udalostí mohla zrazu vytvoriť celkom nový právny poriadok a právny režim v novom ľudovo-demokratickom duchu. Napokon recepciu republikánsko-demokratických predpisov naplňovaných novým revolučne-demokratickým obsahom a duchom, ako skúsenosti ukazujú, možno aj úspešne využívať pri rozvíjaní národnej a demokratickej revolúcie a jej prerastaní do revolúcie socialistickej.

Celkove teda možno konštatovať, že nar. SNR č. 1/1944 Zb.n. SNR sa stalo základným a východiskovým revolučným právnym opatrením SNR

²¹⁾ Pozri Stenografický zápis z 12. zasadania pléna SNR, konaného dňa 14. a 15. septembra 1945 v Bratislave.

ústavného charakteru, pretože právne fixovalo vznik a funkciu SNR v uvedenom obsahu a stalo sa východiskom celej organizačnej štruktúry SNR a slovenských národných orgánov vôbec.

Pokiaľ išlo o celkovú organizačnú a štrukturálnu výstavbu SNR v čase SNP až do jeho zatlačenia do hôr a prechod na partyzánsky spôsob boja, treba sa opierať o celý rad ďalších revolučných nariadení SNR (nar. SNR č.8/1944 Zb.n. SNR, ktorým sa mení a doplňuje nar.SNR č.10/1944 Zb.n.SNR o vydávaní Úradného vestníka, nar. SNR č.14/1944, Zb. n.SNR o zriadení Rady na obranu Slovenska, nar.SNR č. 26/1944 Zb.n. SNR o zmene nar. o vydávaní Úradného vestníka, nar. SNR č.37/1944 Zb. n.SNR o povereníkoch SNR a ich zástupcoch a nar. SNR č. 40/1944 Zb. n. SNR o dočasných plnomocenstvách Predsedníctvu SNR a členom Predsedníctva SNR).²²⁾

Celý komplex uvedených nariadení SNR vytvoril revolučný právny základ inštitucionálnej a štrukturálnej výstavby SNR a jej orgánov v čase SNP, prispôsobenej samozrejme mimoriadne zložitým a komplikovaným podmienkam. Nemožno si totiž predstavovať, že spojenie zákonodarnej vládnej a výkonnej moci znamenalo azda likvidáciu akejkoľvek deľby úloh, činnosti a práce, že teda SNR vykonávala prostredníctvom pléna všetku rozsiahlu právomoc a funkcie. Išlo predovšetkým o to, aby jednotlivé organizačné zložky SNR (jej orgány) boli vzhľadom na revolučnú situáciu maximálne viazané a prepojené na rozhodujúci článok vtedajšej štrukturálnej výstavby SNR, t.j. na plénum SNR. Preto tiež z hľadiska účelnej, pružnej a operatívnej deľby práce, určovanej konkrétnymi podmienkami revolučnej situácie a ťažko kontrolovateľným tokom udalostí, sa štruktúra SNR a tým aj jej celková činnosť členila medzi plénom SNR, Predsedníctvom SNR, a poverenictvami SNR. K týmto trom organizačným zložkám SNR pribudol neskôršie ďalší osobitný orgán -Rada na obranu Slovenska.

Vrcholným orgánom, ktorý právne sústreďoval v sebe všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku, bolo plénum SNR, ktoré sa skladalo z príslušného počtu členov SNR. SNR sa tvorila a doplňovala revolučnou cestou, bez volieb, delegáciou členov SNR, na základe paritného zastúpenia KSS a tzv. občianskeho bloku, ktorý sa v priebehu povstania politicky a organizačne sformoval do Demokratickej strany.²³⁾ Členovia SNR skladali sľub do rúk predsedu SNR,²⁴⁾ ich postavenie bliž-

²²⁾ Pozri Slovenské povstanie, Dokumenty, Bratislava, 1965, Príloha I, Nariadenia SNR, vydané v Banskej Bystrici od 1.sept. do 23. októbra 1944, str.1151-1169.

²³⁾ Ústredným tlačovým orgánom tejto strany sa stal Čas, ktorého prvé číslo vyšlo v B. Bystrici dňa 17.9.1944.

²⁴⁾ Pozri Zápisnica slávnostného zasadania SNR, konaného dňa 5.9.1944, Archív SNR.

šie upravovali tzv. zásady reorganizácie SNR, ktoré SNR prijala na svojom zasadnutí 6.IX.1944. Členstvo v SNR bolo čestné, avšak pre prípad, že by zmenou pobytu stratili jej členovia existenciu, mali byť honorovaní.²⁵⁾ Politicky významnou skutočnosťou bolo najmä to, že slovenskí komunisti prvý raz v histórii boli zastúpení a to priamo v najvyššom revolučnom národnom orgáne, v ktorom mohli účinne pôsobiť v záujme pracujúceho ľudu Slovenska.

SNR ako najvyšší revolučný národný orgán štátnej moci, najvyšší národný zastupiteľský orgán reprezentujúci suverenitu slovenského národa i suverenitu ČSR, začala realizovať predovšetkým svoju zákonodarnú funkciu (popri kreačnej a kontrolnej). Pri hodnotení rozvíjania zákonodarnej funkcie SNR treba samozrejme vychádzať z podmienok, v ktorých sa realizovala, t.j. predovšetkým z úloh, ktoré bezprostredne i perspektívne daná etapa národnej a demokratickej revolúcie stavala na poriadok dňa. Keďže priamym a bezprostredným cieľom SNP bola účasť na porážke fašistického hitlerovského Nemecka a jeho domácich pomáhačov a pomoc pri oslobodení našich národov, spočívalo tu aj celé ťažisko zákonodarnej činnosti SNR. Pri uplatňovaní zákonodarnej funkcie prijímalo plénum SNR predovšetkým nariadenia SNR, ktorých v pomerne krátkom časovom období od 1.9. do 23.10.1944 prijalo celkom 40. Okrem tejto bezprostrednej zákonodarnej činnosti a v nadväznosti na ňu prijímala SNR tiež vyhlášky, uznesenia, rezolúcie, deklarácie, pozdravné telegramy, na jej zasadaniach odzneli významné politické prejavy, posolstvá, slávnostné spomienkové prejavy, prednášky a pod. Osobitne významným politickým prejavom bol napr. prejav J. Švermu a M. Čulena na zasadnutí 3.10.1944, J. Valu na zasadnutí SNR 10.10.1944 a pod.

Nariadenia SNR boli všeobecne záväznými právnymi normami a boli uverejňované v Zbierke nariadení SNR²⁶⁾ a mali charakter národných zákonov. Ich pomenovanie bolo zrejme motivované úsilím odlíšiť ich jednak od minulosti, jednak od celoštátnych všeobecne záväzných platných noriem, t.j. zákonov. Všetky ostatné právne predpisy ako oznamy, vyhlášky, obežníky, opatrenia, rozhodnutia, uznesenia, príkazy a pod. vydávané Predsedníctvom SNR, poverenictvami SNR, štátnymi úradmi, podnikmi a ústavmi, resp. verejnoprávnymi korporáciami sa vyhlasovali v Úradnom vestníku. Zákonodarnú iniciatívu k nariadeniam SNR uplatňovalo predovšetkým PSNR, členovia SNR, resp. povereníci SNR, aj keď právne táto otázka riešená nebola. Nariadenia sa podpisovali súhrnným označením "Slovenská národná rada", aby jednotliví členovia neboli vy-

25) Pozri Vyhlásenie SNR o honorovaní členov SNR a členov PSNR, Úradný vestník č. 2/1944 z 6.9.1944.

26) Pozri nar.SNR č.2/1944 Zbn.SNR, ktorým sa upravuje vyhlasovanie nariadení SNR.

stavovaní nebezpečiu represálií zo strany nemeckého a domáceho fašistického režimu v prípade, že by upadli do zajatia a pod.

Ak sa zamýšľame nad obsahovou stránkou nariadení SNR v čase SNP, možno konštatovať, že sa dotýkala troch základných oblastí:

a) oblasti likvidácie starého fašistického štátneho aparátu a budovania nového štátneho aparátu s ťažiskom vo vlastnej štrukturálnej výstavbe SNR a jej orgánov,

b) oblasti demokratických a protifašistických opatrení na úseku posilňovania a organizovania ozbrojených síl povstania a vedenia ozbrojeného boja proti nemeckej okupácii,

c) oblasti hospodárskeho a sociálneho zabezpečenia bojujúceho slovenského ľudu, zabezpečovania zázemia celého povstania a určitých opatrení kultúrneho dosahu.

Ad a) V oblasti likvidácie starého fašistického štátneho aparátu zohrali prvoradú úlohu spomínané nariadenia SNR na samom začiatku povstania, ktoré legalizovali ústredné národné orgány štátnej moci a správy povstania a vytvorili prvotnú štruktúru slovenských národných orgánov v spomínanej podobe a súčasne riešili aj otázku vzťahu povstania k dovtedajšiemu právnemu poriadku. Boli to teda nariadenia, ktorými sa právne fixovali slovenské národné orgány ako významná súčasť vznikajúceho nového ľudovodemokratického štátneho aparátu na Slovensku a tým súčasne rozhodujúci nástroj likvidácie starého klérofašistického štátneho aparátu slovenského štátu i štátneho aparátu buržoáznej predmníchovskej republiky. Pravda, tento proces bol zložitý, nebol dokončený, lebo si vyžadoval aj primeraný čas a tiež primeranú vnútropolitickú atmosféru. Bolo preto v minulosti iste nesprávne a neobjektívne, ak sa vytýkalo SNR, že nepostupovala dosť rýchlo a tak aby už v priebehu povstania vyriešila všetky tieto náročné úlohy. Dnes napr. vieme, že sa pripravovalo aj nariadenie SNR o národných výboch, avšak pre prudký spád udalostí mohlo byť prijaté až neskôršie, v r. 1945. Proces dôslednej likvidácie starého štátneho aparátu bol oveľa zložitejší, než aby sa mohol realizovať v plnom rozsahu v mimoriadnych podmienkach povstania. K rozbíjaniu starého klérofašistického politického a štátneho systému iste významne prispelo aj nariadenie SNR č. 4/1944 Zb. n. SNR o rozpustení politických strán a organizácií ktorým došlo k rozpusteniu HSĽS, Deutsche Partei, Magyar Nemzeti Párt, Hlinkovej gardy, Freiwillige Schutzstaffel, Hlinkovej mládeže, Deutsche Jugend a všetkých ich složiek a pridružených organizácií, ako aj celý rad nariadení SNR, zameraných na túto oblasť (napr. nar. SNR č. 23/1944, Zb. n. SNR o prijímaní dôstojníkov, rotmajstrov a poddôstojníkov do čs. armády na Slovensku a pod..

Možno preto konštatovať, že SNR významne prispela svojimi zá-

konnými aktami k likvidácii starého štátneho aparátu a mechanizmu a k výstavbe nových, ľudovodemokratických štátnych orgánov, aj keď sa to neobišlo bez ťažkostí, chýb a medzier, čo je napokon pochopiteľné najmä za situácie, za ktorej k tomu konkrétne dochádzalo.

Ad b) V oblasti demokratických a protifašistických opatrení a posilňovania resp. organizovania ozbrojených síl povstania a vedenia ozbrojeného protifašistického boja sa len časť jej činnosti odzrkadli-
la v nariadeniach a iných aktoch SNR. Na tomto úseku vyvíjala SNR a jej orgány predovšetkým rozsiahlu praktickú politicko-organizátorskú činnosť, ktorá sa pre svoju pestrosť a mnohostrannosť dá niekedy len ťažko zrekonštruovať. K najvýznamnejším právnym opatreniam SNR na tomto úseku patrí iste nar. SNR č. 14/1944 Zb. n. SNR o zriadení Rady na obranu Slovenska, ktorá mala zabezpečiť jednotu velenia všetkým ozbrojeným silám národného povstania (uznesenia ROS boli v zmysle § 3 cit. nar. záväznú pre všetky vojenské i partyzánske útvary a veliteľstvá). Významným v tejto oblasti bolo aj nariadenie SNR č.23/1944 Zb.n. SNR, ako aj nar. SNR č.32/1944 Zb.n.SNR zo 6.10.1944, ktorým sa rozširovala pôsobnosť §§ 15 a 16 vl. nar. č. 111/1934 Zb.z. a n. a nar. SNR č.31 / 1944 Zb.n.SNR aj na registrovaných členov partizánskych oddielov. 20. 10.1944 schválila SNR tiež uznesenie Predsedníctva SNR o zásobovaní partyzánskych oddielov, ktoré navrhol Hlavný štáb partizánskych oddielov na Slovensku s tým, aby sa dali na vedomie všetkým MNV a ONV.²⁷⁾

Politický a mobilizujúci vplyv na tomto úseku mala aj Deklarácia SNR a celý rad ďalších konkrétnych opatrení. Patrilo k nim napr. vyhlásenie mobilizácie záložníkov do 35 rokov (1.9.1944), mobilizácia civilných osôb z 26.9.1944 k osobným úkonom za brannej pohotovosti štátu (od 17 do 60 rokov), rezolúcia SNR z 13.10.1944 adresovaná bojujúcej armáde ako aj kritické rokovania o konkrétnych otázkach vedenia ozbrojeného boja priamo na plénach SNR (na takmer každej schôdzke SNR).²⁸⁾

Ad c) V oblasti hospodárskeho a sociálneho zabezpečenia bojujúceho slovenského ľudu, zabezpečenia zázemia povstania a kultúrnych opatrení mohla SNR rozvíjať svoju činnosť len v súvislosti a závislosti od vojenských udalostí a v časove veľmi úzkom rámci. Preto aj Deklaráciou proklamované revolučné premeny v hospodárskej, sociálnej i kultúrnej oblasti, osobitne problematika vlastníctva a držby pôdy v záujme drobných roľníkov boli vývojom ozbrojeného povstania determinované a ich realizácia posunutá na neskoršie obdobie. K prvým nariadeniam SNR v tomto smere patrí nar. SNR č. 11/1944 Zb.n. SNR o zaiste-

²⁷⁾ Pozri Zápisnicu zo 14.zasadnutia SNR konaného dňa 20.10.1944, str.1, Archív SNR.

²⁸⁾ Pozri Zápisnice zo zasadaní SNR od 5.9. do 23.10. 1944, Archív SNR.

ní nemeckých a arizovaných podnikov, nar. SNR č. 5/1944 Zb.n. SNR o poštátnení školstva na Slovensku, nar. SNR č. 15/1944 Zb.n. SNR o dočasnom zákaze scudzzenia nehnuteľností a obmedzení zaťaženia nehnuteľností namierené proti rôznym machináciám s pozemkovým majetkom, ktoré tvorilo určitý prístup k neskoršie uzákonenej pozemkovej reforme a pod.

Závažnou udalosťou pre činnosť SNR na tomto úseku bola nesporné konferencia závodných výborov, ktorá sa realizovala 15.10.1944 v Podbrezovej. Bola zvolaná z iniciatívy KSS za aktívnej účasti J. Švermu; prijala známu rezolúciu, ktorou sa obracela na SNR so žiadosťou o vydanie nového zákona o závodných výboroch, v ktorom by tieto mali fixované právo spolurozhodovať o všetkých dôležitých otázkach správy závoďu (prijímania, prepúšťania zamestnancov, o otázkach mzdových, platových, pracovných, rozširovania výroby a pod.); v závere rezolúcie sa vytyčovala požiadavka poštátnenia podnikov cudzieho kapitálu a domácich zradcov.²⁹⁾ Pravda, aj tento závažný politický impulz pre SNR prišiel fakticky vtedy, keď problémy ozbrojeného boja dominovali a boli stále viac centrom pozornosti, lebo od jeho úspechu či neúspechu záviselo riešenie ďalších vytyčených úloh.

K hospodársko-organizačným opatreniam SNR patrili iste aj nariadenia SNR, ktoré zabezpečovali finančné hospodárenie revolučných orgánov a organizáciu fin. aparátu (nar. SNR č.17/1944 Zb.n.SNR, č.38/1944 Zb.n.SNR), ako aj opatrenia na úseku sociálneho zabezpečenia, najmä nariadenie SNR č.21/1944 Zb.n.SNR, ktorým sa dočasne upravovala pôsobnosť nositeľov verejnoprávneho sociálneho poistenia, nar. SNR č.22/1944 Zb.n.SNR, ktorým sa menil a doplňoval čl.VII vl. nar. č.440/1921 Zb.z. a n. o služobných požitkoch československého vojska, nar. SNR č. 34/1944 Zb.n.SNR o drahotných výpomociach pre provizionistov štátnych banských a hutníckych závoďov a nar. č. 36/1944 Zb.n.SNR o zachovaní pracovných pomerov súkromných zamestnancov a zamestnancov im na roveň postavených, ktorí pre mimoriadne vojnové pomery opustili svoje zamestnanie.

Z uvedeného vyplýva, že SNR rozvinula v čase SNP v relatívne krátkom časovom a pri tom mimoriadne komplikovanom období do značných rozmerov svoju zákonodárnu činnosť, keď v čase od 1.9. do 23.10.1944, t.j. za púhych 53 dní schválila celkom 40 nariadení, okrem celého radu dôležitých politických dokumentov. Aj keď zo známych dôvodov nemohla plne rozvinúť svoju zákonodárnu funkciu v hospodársko-kultúrnej oblasti, vytvárali jej nariadenia vo svojom celku reálne predpoklady pre zamýšľaný nový, ľudovodemokratický vývoj a znamenali fakticky diskontinuitu s predchádzajúcim právnym poriadkom. Vznik i zákonodárna čin-

²⁹⁾ Pozri Rezolúcia konferencie závodných výborov konaná dňa 15.10.1944 v Podbrezovej, adresovaná SNR v B.Bystrici. Archív SNR.

nosť SNR bola v protiklade ako vo vzťahu k právnemu poriadku klérofašistického slovenského štátu, tak aj vo vzťahu k právnemu poriadku predmníchovskej republiky. Národná a demokratická revolúcia už vo svojom začiatočnom štádiu vývoja znemožňovala využívať právnu kontinuitu pre obnovovanie starej buržoáznej legality ako by si to boli prípadne želali zástupcovia národnej buržoázie. Revolučný boj širokých vrstiev pracujúceho ľudu Slovenska vytváral v tomto smere veľmi reálne garancie proti takýmto pokusom a tendenciám.

Význam a činnosť SNR v čase SNP samozrejme nemožno hodnotiť len z hľadiska rozvíjania jej zákonodarnej funkcie. Zo zápisníc SNR vyplýva, že sa primerane začala rozvíjať aj jej kontrolná funkcia (najmä pokiaľ išlo o otázky boja proti fašistickým okupantom a hodnotenie celkovej vojensko-politickej situácie) i kreačná funkcia v súvislosti s vytváraním vlastných orgánov a celkovej organizačnej štruktúry SNR), najmä však jej politicko-mobilizačná funkcia, ktorá v daných povstaleckých podmienkach mala mimoriadny význam. Prejavovala sa predovšetkým v zaujímaní zásadných politických stanovísk a prejavov, ktoré pomáhali stmelovať všetky demokratické a protifašistické sily a ktoré súčasne charakterizovali SNR tiež ako organizačnú platformu jednotného národného frontu slovenského národa.³⁰⁾

Všetky tieto skutočnosti vytvárali zo Slovenskej národnej rady revolučnú pracovnú zastupiteľskú inštitúciu, ktorej celková činnosť a tvárnosť bola výrazne ovplyvňovaná komunistami - členmi SNR, ktorí boli hlavnými iniciátormi rozvíjania jej funkcií i kritiky nedostatkov v celkovom organizovaní protifašistického boja i hľadani rýchlej nápravy.

Činnosť SNR napokon významným spôsobom prispela k prebojovaniu nových vzťahov medzi českým a slovenským národom už v čase SNP, a to aj v politických stanoviskách proti v podstate čechoslovakistickým štátoprávnym predstavám o usporiadaní ČSR a úsiliu buržoáznej londýnskej vlády vrátane E. Beneša, ktorí v duchu teórie čechoslovakizmu a právnej kontinuity fakticky i právne odmietali vznik SNR, jej funkcie a činnosť (pozri napr. ústavný dekrét prez. rep. č. 10/1944 Úř.věst. čs. o dočasnej správe oslobodeného územia Republiky československej, ústavný dekrét prez. rep. č. 11/1944 Úř.věst. čs. o obnovení právného poriadku, ústavný dekrét prez. rep. č. 18/1944 Úř.věst. čs. o NV a Dočasnóm národnom zhromaždení a pod.); tým aj krištalizuje nové štátoprávne usporiadanie v spoločnej čs. štátnosti.

³⁰⁾ Pozri Pravda z 8.9.1944, Všetky sily do boja za slobodu. Prevolanie ÚV KSS k slovenskému národu.

SNR, jej plénum, ako sme sa usilovali naznačiť, vykonávali teda predovšetkým zákonodárnu moc, zatiaľ čo "vládnú a výkonnú moc" realizovali predovšetkým SNR vytvorené slovenské ústredné orgány štátnej správy tesne a bezprostredne viazané a zodpovedné plénu SNR. Tieto orgány SNR sa kreovali nar. SNR č. 3/1944 Zb.n.SNR o zriadení ústredných úradov, ktoré začali od 1.9.1944 zabezpečovať na povstaleckom území štátnu správu; boli nimi Predsedníctvo SNR a povereníctva SNR pre jednotlivé odvetvia resp. odbory štátnej správy.

Nakoľko neskoršie vypracovaný návrh organizačného štatútu SNR, ktorý mal byť akýmsi rokovacím poriadkom SNR a malo sa o ňom rokovať na schôdzi SNR 13.10.1944,³¹⁾ sa však už do štádia rokovania a schválenia nedostal, zostalo východiskom štrukturálnej výstavby "vládných a výkonných orgánov" len cit. nariadenie SNR. Potreba delby práce na úrovni riadiaceho ústredného orgánu povstania a objektívna nevyhnutnosť špecializovaného riadenia jednotlivých odvetví a úsekov správy vyvolala teda od začiatku povstania určitú diferenciáciu v rámci tohto ústredného riadenia samotného a teda ku vzniku sústavy ústredných slovenských národných orgánov štátnej správy, ktoré sa, ako sme už naznačili, v tomto období vytvorili v rámci SNR samotnej a boli s ňou zo známych dôvodov veľmi úzko spojené.

Určujúce postavenie v tejto štruktúre orgánov SNR malo Predsedníctvo SNR. Vystupovalo jednak vo funkcii riadiaceho orgánu prác pléna SNR, jednak vo funkcii ústredného kolegiálneho orgánu štátnej správy, zameraného na riadenie povereníctiev SNR a rozhodovanie zásadných problémov štátnej správy na oslobodenom povstaleckom území. Bolo permanentne fungujúcim kolektívnym riadiacim orgánom zloženým na začiatku povstania zo 4 členov, neskoršie zo 6 a 8 členov, taktiež na základe parity (polovica členov za KSS, druhá polovina členov za občiansky blok.)³²⁾

V zmysle nar. SNR č. 3/1944 Zb.n.SNR vystupovala PSNR ako ústredný úrad - t.j. ústredný orgán štátnej správy so všeobecnou kompetenciou, zatiaľ čo povereníctva SNR vystupovali ako ústredné úrady - t.j. orgány štátnej správy so špecializovanou odvetvovou pôsobnosťou.

Kľúčové postavenie PSNR v sústave vytvorených ústredných úradov t.j. slovenských ústredných orgánov štátnej správy, bolo zvýraznené aj tým, že v zmysle § 2 cit. nar. malo právo vymedzovať tiež pôsobnosť (príslušnosť) jednotlivých slovenských ústredných úradov - orgánov štátnej správy a tým aj pôsobnosť vlastnú. Je samozrejmé, že táto právomoc PSNR nemohla byť uplatňovaná v rozpore s plnosťou moci SNR, naj-

31) Pozri Zápisnicu z 13.zasadania SNR konaného 13.10.1944, str.2, Archív SNR.

32) Pozri Slovenská národná rada 1943-1949, Bratislava, 1949, str.59-60.

má jej zákonodarnou právomocou. Zodpovednosť PSNR plénu SNR bola stanovená už v zásadách reorganizácie SNR, ktoré plénum SNR schválilo 6.9.1944.³³⁾ Zo štátoprávneho aspektu vyplývala právomoc pléna SNR voči PSNR jednoznačne zo základnej štátoprávnej normy o právomoci SNR - z nar. SNR č. 1/1944 Zb.n.SNR, v zmysle ktorého mala táto všetku štátnu moc (zákonodárnu, vládnu a výkonnú).

Z existujúcich zápisníc SNR vyplýva, že sa PSNR zaoberalo na svojich pravidelných denných zasadaniach (neskoršie len tri razy do týždňa) vskutku kľúčovými otázkami, počínajúc prípravami plen. zasadaní SNR, prípravou návrhov nariadení SNR, záležitosťami štátnej správy na povstaleckom území, prerokúvaním situačných zpráv voj. velenia, politických referátov atď. V PSNR sa v tomto období sústreďovala tiež zákonodarná iniciatíva k nariadeniam SNR. K hlbšiemu posúdeniu obsahu činnosti PSNR v čase SNP by však bolo potrebné doplniť existujúce zachované dokumenty (najmä zápisnice zo zasadaní SNR) ďalšími priamymi dokumentami, najmä zápisnicami zo schôdzok PSNR, resp. uzneseniami PSNR, ktoré súčasné archívne materiály postrádajú.

PSNR vyplývala dôležitá právomoc tiež z nariadenia SNR o Rade na obranu Slovenska, ako aj z niektorých vykonávacích predpisov zákonodarných aktov SNR. PSNR malo predovšetkým právo kontrolovať uznesenia Rady na obranu Slovenska, bolo poverované v súčinnosti s poverenictvami SNR vykonávaním niektorých nariadení SNR, uplatňovalo právomoc za SNR v prípadoch, že k tomu bolo výslovne zmocnené, zabezpečovalo publikáciu právnych aktov vydávaných SNR, PSNR, poverenictvami SNR a inými štátnymi inštitúciami v Úradnom vestníku a pod.

Pri PSNR bol tiež zriadený osobitný sekretariát - Úrad PSNR - na čele s dvoma prednostami (jeden za KSS a jeden za Demokratickú stranu). Agenda Úradu PSNR se delila na 4 odbory) odbor pre veci pléna SNR, odbor pre veci poverenictiev SNR, odbor pre zpravodajstvo a odbor pre veci zahraničné). Taktiež štruktúra Úradu PSNR, ako vidieť, bola prispôbená celkovej funkcii a koncepcii revolučnej SNR.

Mimoriadne postavenie PSNR vzniklo dňom 23.10.1944, keď SNR dočasne preniesla na PSNR všetku vlastnú právomoc ako aj právomoc všetkých slovenských ústredných orgánov štátnej správy a to nar. SNR č.40/1944 Zb.n. SNR o dočasných plnomocenstvách Predsedníctvu SNR a členom PSNR. PSNR sa tak dočasne stalo najvyšším zákonodarným, vládnym a výkonným orgánom, pri čom túto právomoc mohlo dočasne preniesť aj na jednotlivých svojich členov (§ 2 odst.1 cit.nar.). Je evidentné, že takúto štátoprávnu situáciu vyvolala záverečná fáza povstania. Išlo o dočasné opatrenie, ktorého platnosť sa mala skončiť uznesením pléna SNR, zvo-

³³⁾ Pozri Zápisnicu zo zasadnutia SNR konaného dňa 6.9.1944. Archív SNR.

laného PSNR podľa možností vojenskej situácie. PSNR využilo v praxi túto právomoc na začiatku roku 1945, keď sa SNR ešte nemohla zísť a keď za ňu teda PSNR vykonávalo všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc. V tomto období bolo prijatých celkom 28 nariadení PSNR.³⁴⁾

Ústrednými orgánmi štátnej správy so špeciálnou odvetvovou kompetenciou sa v zmysle nar. SNR č.3/1944 Zb.n.SNR, novelizovaného nar. SNR č. 8/1944 Zb.n.SNR, stalo 11 povereníctiev SNR, ktoré ako rezortné orgány štátnej správy mali pôsobiť na území Slovenska (bolo to konkrétne povereníctvo SNR pre veci vnútorné, pre národnú obranu, pre financie, pre veci hospodárske a zásobovacie, pre verejné práce, pre školstvo a národnú osvetu, pre pravosúdie, pre zdravotníctvo, pre sociálnu starostlivosť, pre železnice, pre poštu a telegraf).

Osobitosťou postavenia povereníctiev SNR, ako napokon vyplývalo z ich samotného pomenovania, bolo predovšetkým to, že sa ako ústredné slovenské orgány štátnej správy tesne primkýňali k SNR a keďže táto sústreďovala vo svojich rukách všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc, boli konštruované tak, že priamo a bezprostredne odvodzovali svoj vznik, právomoc a činnosť od SNR: táto im bezprostredne a priamo zverovala zaobstarávať v jej mene príslušné odvetvie resp. úseky štátnej správy.

Povereníctva SNR teda v tomto postavení fungovali ako relatívne samostatné rezortné orgány štátnej správy. Pretože členovia SNR boli v zmysle zásad reorganizácie SNR povereníkmi SNR alebo ich zástupcami, resp. mohli byť aj zamestnancami povereníctiev SNR, išlo de facto o určitú deľbu práce v rámci SNR. Povereníctva SNR však pri tom boli dotované širším úradníckym aparátom a rovnako funkcia povereníka SNR a jeho zástupcu nemusela byť totožná s členstvom v SNR. Treba však konštatovať, že absolútna väčšina povereníkov a ich zástupcov bola súčasne členmi SNR. Za takýchto podmienok sa utvárali veľmi úzke väzby medzi zákonodarnou a výkonnou mocou a činnosťou SNR, dochádzalo k tesnému spájaniu zákonodarnej činnosti a štátnej správy, čo je, ako prax a skúsenosti ukazujú, priam typické a charakteristické pre analogické revolučné situácie nielen v našich podmienkach.

Postavenie povereníctiev SNR a povereníkov SNR a ich vzťahy k SNR boli v podstate upravené nar. SNR č.3/1944 Zb.n. SNR, v Zásadách reorganizácie SNR³⁵⁾ a neskoršie tiež v nar. SNR č. 37/1944 Zb.n.SNR o povereníkoch SNR a ich zástupcoch s účinnosťou od 1.9.1944. Charakteristickým bolo najmä to, že

³⁴⁾ Pozri Zbierku nariadení SNR z roku 1945.

³⁵⁾ Pozri Zápisnica zo zasadnutia SNR konaného dňa 6.9.1944, str.4, Zásady reorganizácie SNR, Archív SNR.

a) poverenictva SNR vystupovali vo funkcii ústredných úradov, t. j. ústredných orgánov štátnej správy na Slovensku a obstarávali štátnu správu v mene a z poverenia SNR,

b) povereník SNR a jeho zástupca stáli na čele poverenictva tak, že sa tieto funkcie obsadzovali podľa paritného princípu (zástupca povereníka SNR bol vždy predstaviteľom druhej politickej strany), menovala a odvolávala ich SNR,

c) zástupci povereníkov SNR sa zúčastňovali vedenia poverenictva jednak tým, že zastupovali povereníkov SNR v čase, keď títo nemohli vykonávať svoju funkciu, jednak aj tým, povereník SNR bol povinný svojho zástupcu informovať o zásadných otázkach a pred vlastným rozhodnutím sa s ním radil,

d) povereníci SNR spolu s PSNR boli vykonávateľmi "vládnej a výkonnej moci" SNR a boli za svoju činnosť zodpovední SNR,

e) špecifické bolo postavenie povereníka SNR pre národnú obranu, ktorý mal byť dôstojníkom a jeho zástupcovia mali byť dvaja povereníci podľa politickej príslušnosti.

Z uvedeného teda vyplýva, že najmä nar. SNR č.37/1944 Zb.n. SNR právne podstatne upresnilo vzťahy poverenictiev SNR a povereníkov SNR k SNR a výrazne fixovalo ich odvodenosť ako orgánov štátnej správy od revolučného národného zastupiteľského orgánu. Uvedené nar. SNR taktiež právne fixovalo názov "povereník SNR", ktorý dovtedy sa používal len v politickej praxi a na základe uvedených "Zásad reorganizácie SNR", a ktorý tak adekvátne vyjadroval vzťah k SNR, avšak zrejme aj to, že išlo o štátny orgán odlišný svojim postavením a pôsobnosťou od ministra s celoštátnou pôsobnosťou i od ministerstiev slovenského štátu.

Uvedená štruktúra ústredných rezortných orgánov štátnej správy vytvorená v priebehu SNP sa zachovala s určitými zmenami až do ztláčenia povstania do hôr. Vytvoril sa tak nový administratívny aparát, ktorý v spojení s NV nahradil starú klérofašistickú administratívnu štruktúru. Nová forma a štruktúra správnych orgánov vznikla revolučnou cestou, v dôsledku revolučného prevzatia štátnej moci a bola určovaná potrebou revolučného riadenia a správy vojenského, hospodárskeho, politického a kultúrneho života na oslobodenom území. V histórii slovenského národa vznikli takéto orgány štátnej správy prvýkrát. Proces tvorenia tejto novej administratívnej štruktúry bol samozrejme veľmi rýchly a z toho dôvodu nebolo ani možné zaoberať sa detailným rozpracovaním vnútorného organizačného usporiadania, metód a foriem činnosti atď. Zriaďovali sa predovšetkým také poverenictva SNR, ktoré preberali do svojej pôsobnosti a riadenia najmä tie odvetvia a úseky štátnej správy na Slovensku, ktoré predtým alebo dovtedy spravovali jednotlivé ministerstvá slovenského štátu. Vyžadovala si to revolučná

situácia a objektívna potreba dať príslušným úsekom štátnej správy nový, národný a demokratický obsah i formu. Rýchle riešenie tohto problému bolo o to naliehavejšie, pretože riadenie štátnej správy SNR sa malo postupne rozšíriť na celé územie Slovenska.

Závažným momentom vo výstavbe nových ústredných orgánov štátnej správy v tomto období bolo napokon aj to, že sa činnosť povereníctiev SNR a povereníkov SNR opierala o národné výbory, ako to dokazujú mnohé zachované písomné prejavy z tohto obdobia.³⁶⁾ Pokiaľ dochádzalo k využitiu resp. prevzatiu časti starého aparátu, najmä finančného a sociálneho zabezpečenia, dialo sa tak predovšetkým z hľadiska účelnosti a nutnosti a pod kontrolou nového ústredného aparátu štátnej správy.

Zriadením povereníctiev SNR na čele s povereníkmi SNR a ich zástupcami vznikli objektívne predpoklady pre vytvorenie osobitného kolegiálneho výkonného slovenského orgánu štátnej správy - zboru povereníkov SNR. Je však známe, že v čase SNP zbor povereníkov ako najvyšší kolektívny orgán štátnej správy pre územie Slovenska vytvorený nebol, pretože funkciu takéhoto orgánu suplovalo Predsedníctvo SNR, ktoré však súčasne riadilo činnosť zákonodarného zboru - SNR. Právne predpoklady pre vznik, existenciu a fungovanie kolegiálneho výkonného orgánu SNR neboli teda v čase SNP vytvorené. Povereníci SNR, ktorí vykonávali štátnu správu "v mene a z poverenia SNR", mali sa vlastne schádzať na schôdzky a porady iba v rámci zasadaní SNR, na ktorých mali informovať o svojich opatreniach v oblasti príslušného rezortu, mali sa zodpovedať za svoje opatrenia, mali byť SNR usmerňovaní a pod. Tak by to totiž mohlo jedine zodpovedať požiadavke, aby SNR bola jediným zákonodarným, vládny a výkonným orgánom súčasne, a aby ako taký orgán mohla rýchlo, pružne, účelne a na podklade nepretržitej znalosti situácie iniciatívne zasahovať a rozhodovať tam, kde to situácia vyžadovala. Revolučná prax však nakoniec ukázala, že s takto striktno interpretovanou právnou úpravou nemožno trvale vystačiť. Keď SNR po svojom vystúpení z ilegality sa skladala len z 13 členov, bolo pomerne snadné, aby schôdzka povereníkov SNR - členov SNR - bola súčasne schôdzkou SNR ako orgánu štátnej moci a naopak. No len čo sa počet členov SNR po 5. 9. 1944 rozšíril až na 41 členov, začal via facti vznikať aj kolegiálny výkonný orgán - zbor povereníkov SNR, ktorý začal schôdzkovať oddelene od pléna SNR a riešil na svojich kolegiálnych zasadaniach otázky riadenia a činnosti jednotlivých povereníctiev SNR.³⁷⁾ V priebehu celého

³⁶⁾ Pozri napr. AÚD K3S č. 5810/53 - obežník pov. SNR pre sociálnu starostlivosť zo dňa 27.9.1944, č. 328/1944, Obežník č. 11, Všetkým NV a pod.

³⁷⁾ Pozri napr. Zápisnica zo schôdze Zboru povereníkov a ich zástupcov zo dňa 17. 10. 1944, Archív SNR.

SNP však právne fixovaný nebol, pretože táto otázka bezprostredne súvisela s oddelením zákonodarnej moci od vládnej a výkonnej a teda musela by mať nevyhnutne svoj reflex predovšetkým na koncepciu nar. SNR č. 1/1944 Zb.n. SNR.

Zbor povereníkov SNR sa teda fakticky ustavil z dôvodov nutnosti operatívnej koordinácie práce jednotlivých povereníctiev SNR a ich súčinnosti a spolupráce ako odvetvových orgánov štátnej správy pretože členovia PSNR, aj keď z prevažnej časti zastávali funkcie povereníkov SNR alebo ich zástupcov, nemohli izolovane celú problematiku jednotlivých odvetví štátnej správy reálne obsiahnuť. O vzniku a činnosti Zboru povereníkov SNR písala v čase SNP revolučná tlač, osobitne Pravda z 13.9.1944, ktorá oznamovala, že Zbor povereníkov SNR prerokoval mnoho vecných a personálnych záležitostí, venoval pozornosť otázkam zosobovania, fungovania štátnych úradov, poskytovania podpor pre rodinných príslušníkov narukovaných a padlých a pod.³⁸⁾ O vzniku a existencii Zboru povereníkov SNR však hovoria aj niektoré iné publikácie.³⁹⁾ Zatiaľ však niet písomných dokladov o väčšom počte schôdzok Zboru povereníkov SNR. Možno však usudzovať, že faktickou cestou vytvorený kolegiálny výkonný orgán SNR sa začal schádzať na pravidelných schôdzkach asi od začiatku októbra 1944. Išlo zrejme o spoločné schôdzky povereníkov SNR a ich zástupcov vedené PSNR resp. jeho jednotlivými členmi, na ktorých sa však mohlo rozhodovať, v súlade s právomocou PSNR a povereníctiev SNR, o otázkach výkonu štátnej správy na povstaleckom území Slovenska. Rozvoj aktivity Zboru povereníkov SNR sa mal už v tomto období zabezpečiť aj zosúladením schôdzok PSNR, pléna SNR a Zboru povereníkov tak, aby schôdzky PSNR predchádzali pred schôdzkami pléna SNR a Zboru povereníkov SNR.⁴⁰⁾

Na schôdzkach Zboru povereníkov SNR, na základe existujúcich historických dokumentov, sa riešili otázky výkonu štátnej správy na Slovensku, formulovali sa podnety k zákonodárnym opatreniam a prerokovali sa ich zásady. Uznesenia tohto orgánu zmerovali k zabezpečeniu výkonu opatrení SNR, napr. k riešeniu otázok dôležitých z hľadiska povstania a štátnej správy na oslobodenom území Slovenska.

Možno teda konštatovať, že faktický vznik Zboru povereníkov SNR v SNP sa stal zárodkom osobitného kolegiálneho slovenského výkonného a nariaďovacieho orgánu, ku ktorého právneho a zákonnému fixovaniu došlo neskôršie, začiatkom r. 1945.

³⁸⁾ Pozri Pravda č.4 z 13.9.1944.

³⁹⁾ Pozri Slovenská národná rada 1943-1949, Bratislava, 1949, str.111-112.

⁴⁰⁾ Pozri Zápisnica zo schôdze sboru povereníkov a ich zástupcov konanej dňa 17.10.1944, str.4-5, Archív SNR.

Osobitným orgánom, ktorý stál mimo SNR a je orgánov, bola Rada na obranu Slovenska (ROS), vytvorená nar. SNR. č. 14/1944 Zb.n.SNR. Jej hlavnou úlohou bola organizácia obrany Slovenska brannou mocou a partizánskymi oddielmi. Úlohy, ktoré mala plniť, boli totožné s úlohami analogického orgánu - Nejvyšší rady obrany státu - zriadenéj zák.č.131/1936 Zb.z. a n. (porovnaj § 1 cit.nar. SNR). Rada na obranu Slovenska mala § 12 zák. č.131/1936 Zb.z. a n. vyhradenú sústavnú starostlivosť o zabezpečenie obrany a s ňou spojenú prípravu a zabezpečenie hospodárskych a zásobovacích opatrení, vydávanie smerníc pre zabezpečenie priemyselovej výroby, výživy, rozdeľovanie surovín, výrobkov, pridelovanie pracovníkov, a pod. Plnenie týchto úloh sa však vzťahovalo iba na všetky vojenské a partizánske veliteľstvá a útvary nie však na civilnú správu, v ktorej vrcholným orgánom bola SNR. Zriadenie tohto orgánu malo v podstate nahradiť Vojenské ústredie pri SNR a bolo tiež novým pokusom riešiť vnútorné rozpory medzi vedením armády a partizánmi a to z hľadiska kontroly ich činnosti a dosiahnutia súladu medzi týmito rozhodujúcimi ozbrojenými zložkami celého povstania.⁴¹⁾ Predsedom Rady na obranu Slovenska bol hlavný veliteľ brannej moci na Slovensku, členmi rady boli traja príslušníci brannej moci, dvaja zástupcovia SNR a dvaja zástupcovia Hlavného veliteľstva partizánskych oddielov na Slovensku. Uznesenia Rady na obranu Slovenska boli záväzné pre všetky vojenské a partizánske veliteľstvá a útvary.

Týmto nariadením bola prakticky završená výstavba nových národných orgánov moci a správy v čase SNP, ktoré spojili s nim svoju činnosť a stali sa súčasne prvým revolučným legálnym základom výstavby a budovania nových národných orgánov štátnej moci a správy na Slovensku ako politicko-právneho vyjadrenia a nového prístupu k riešeniu vzťahov Čechov a Slovákov v obnovovanej novej, ľudovodemokratickej ČSR. Spolu s revolučnými národnými výbormi, ktoré sa v SNP ujali štátnej moci v miestnom merítku, stali sa súčasne nástrojom likvidácie klérofašistického štátneho aparátu na Slovensku.

V načrtnutej problematike štátoprávneho významu SNP sme pochopiteľne nemohli, vzhľadom na stanovený rozsah štúdie, vyčerpať všetky štátoprávne aspekty problematiky v čase SNP, napr. otázku vzťahov NV a SNR, vplyv povstania na londýnske orgány zahraničnej reprezentácie ČSR vrátane detailnej konfrontácie dvoch protikladných koncepcií riešenia vzťahov Čechov a Slovákov a pod. Napriek tomu možno aj za tej-

41) Pozri Zápisnica zo zasadania SNR konaného dňa 12.9.1944, Archív SNR.

to situácie, s prihliadnutím na celý rad nových závažných historických skutočností, oveľa plastickejšim spôsobom zhodnotiť štátoprávny odkaz SNP a najmä eliminovať jednostranné, aprioristické a voluntaristicko-subjektivistické hodnotenia a závery z nedávnej minulosti podmienené v určujúcej miere spomínanými hlavnými príčinami.

SNP ako začiatok národnej a demokratickej revolúcie v Československu zmerovalo predovšetkým k splneniu hlavného cieľa národnoslobodzovacieho boja - k úplnej porážke fašistického Nemecka a k oslobodeniu ním ujarmených národov. Najdôležitejším politickým a štátoprávnym cieľom a výsledkom SNP po splnení tohto hlavného cieľa bolo obnovenie spoločného štátu Čechov a Slovákov na základe slobodne prejavenej vôle väčšiny slovenského národa, ktorý práve v SNP uplatnil svoje právo na sebaurčenie v tom zmysle, ako sme už spomenuli.

SNP súčasne akcentovalo ako východisko a základ štátneho spoločenstva slovenského a českého národa svojbytnosť slovenského národa, schopného spravovať si samostatne vlastné záležitosti a zásadu "rovný s rovným" ako novú základňu pre úpravu štátoprávnych vzťahov medzi českým a slovenským národom. I keď aj v čase SNP nebola táto zásada štátoprávne konkretizovaná z hľadiska konkrétnej formy štátneho zriadenia, je známe, že aj v čase SNP sa v slovenskej komunistickej politickej reprezentácii uvažovalo o federatívnej resp. autonómnej forme štátneho zriadenia, čo dokumentuje završenie kryštalizácie týchto názorov najmä v r.1945; v tomto roku totiž vyvrcholili reálne federatívne snahy, tlmočené najmä na košickej konferencii KSS, v návrhoch SNR k rokovaniu o Košický vládny program a prejavene zreteľne v prvej pražskej dohode medzi vládou a SNE z 2.VI.1945, avšak aj v iných formách napriek tomu, že k vytvoreniu federatívneho štátu nedošlo (máme na mysli federatívne prvky vtedajšieho štátoprávneho usporiadania ktoré sa prejavovali napr. v tom, že slovenský národ vystupoval vždy ako štátno-politický partner českého národa, vo vtedajších celoštátnych ústavných normách sa mu zabezpečovala štátnopolitická subjektivita, nemohol byť vo veciach štátoprávneho postavenia Slovenska majorizovaný, vo sfére výlučnej celoštátnej kompetencie sa inštitucionalizovala rovnoprávnosť slovenského národa prostredníctvom štátnych tajomníkov a pod.). Prejavovala sa tu teda veľmi plastickým a názorným spôsobom kontinuita štátoprávnych názorov z čias SNP a to nielen u slovenskej komunistickej politickej reprezentácie, ale aj u politickej slovenskej nekomunistickej reprezentácie.⁴²⁾ Z dôvodov triedno-politických však

⁴²⁾ Pozri napr. Štátoprávne úvahy o postavení Slovenska v rámci ČSR v zápisnici o zasadnutí pléna SNR zo 17.II.1945 o 9,30 v Košiciach pod vedením J. Ursínyho. Zo zápisnice vyplýva, že J. Ursíny zdôrazňoval riešiť ako základnú otázku kompetenciu medzi SNE a vládou, I. Pieter navrhoval zriadenie federácie. Dal sa vo všeobecnosti podnet k úvahám o štátoprávnom začlenení Slovenska do ČSR. Bol zaznamenaný aj konkrétny návrh na

v neskoršom vývoji KSČ (VIII. zjazd KSČS v r. 1946) nenastolovala vo svojom programe formu zloženého-federatívneho štátu, ale jednotného, budovaného v;podstate na špecifickej forme politickej autonómie Slovenska v rámci ČSR, ktorý vývoj nakoniec vyústil do trvalého tzv. asymetrického usporiadania štátu.

Ak teda v súčasnosti domýšľame na základe uvedených historických skutočností a štátoprávnych názorov i tendencií vývoja zložitú peripétii obnovenia československej štátnosti na nových národných a sociálnych základoch, dochádzame k názoru, že slovenská politická reprezentácia apriorne neodmietala ideu národnej slovenskej štátnosti, ktorá by logicky musela tvoriť súčasť federatívnej československej štátnosti, ak by sa táto bola realizovala po oslobodení ČSR. Odmietala predovšetkým reakčnú klérofašistickú slovenskú štátnosť, ktorej vznik, existencia a napokon aj zánik boli späté s nástupom fašizmu, jeho evidentnou politickou podporou, existenciou a tým aj s jeho zánikom.

V SNP sa v duchu práva národov na sebaurčenie a svojbytnosť slovenského národa legalizovala SNR. Špecifický štátoprávny prínos SNP z tohto aspektu spočíval v tom, že SNR vystupovala nielen ako reprezentantka suverenity slovenského národa, aj ako reprezentantka suverenity ČSR, ale tiež ako najvyššia politicko-organizačná forma slovenského národného frontu so špecifickou revolučnou vnútornou štruktúrou a deľbou práce. Spolu s národnými výbormi, o ktorých revolučnú činnosť sa opierala, a ktoré jej boli fakticky podriadené, vytvorila nový revolučný systém ľudových zastupiteľských zborov, ktorý sa neskoršie stal základom výstavby celého štátneho aparátu. Vo vzťahu k ústredným orgánom štátu v zahraničí začínali v tomto období štátoprávne vzťahy len kryštalovať a to z východiskových pozícií SNR ako reprezentantky suverenity slovenského národa.

SNP tak isto za podpory a pomoci demokratických a pokrokových síl zahraničného odboja, najmä zahraničného vedenia KSČS, vytvorilo podmienky pre prekonanie a porážku buržoáznej reštauračnej koncepcie a teórie právnej kontinuity, ktoré vo svojich dôsledkoch bola namierená aj proti štátoprávnym výdobytkom a koncepcii SNP. Tak isto SNP zlikvidovalo šovinistickú teóriu českej buržoázie o jednotnom československom národe ako aj ľudácky protičeský šovinizmus, čo v praxi upevnilo jednotu slovenského a českého národa v počiatku národnej a demokratickej revolúcie, opretú o hegemoniu robotníckej triedy a KSČS.

SNP napokon akcentovalo správnosť a nevyhnutnosť novej zahraničnopolitickej orientácie na ZSSR, ako určujúceho vonkajšieho fakto-

štátoprávne riešenie: vytvorí spoločnú ústrednú vládu, ústredný snem, slov. vládu, slov. snem, českú vládu a český snem. Spoločné mali byť zahr. veci a vojsko. Archív SNR.

ra vnútornej i medzinárodnej stability rodiacej sa spoločnej československej štátnosti.

Ak sa tedy v súčasnosti vraciame k slávnym dňom SNP, aby sme uctili túto mimoriadne významnú kapitolu slovenských národných i československých dejín, no súčasne aj prispeli k definitívnemu odstráneniu minulých deformácií i krívd na všetkých, ktorí v ňom so zbraňou v ruke bojovali za obnovenie sociálne a národnostne spravodlivejšej ČSR, potom musíme konštatovať, že tak robíme aj preto, že štátoprávny odkaz SNP bol, je a bude neustále živý. Je zdrojom poučenia, z ktorého v mnohých základných a východiskových otázkach štátoprávneho charakteru čerpáme aj v súčasnosti v súvislosti s kvalitatívne novým federatívnym štátoprávnym usporiadaním našej spoločnej československej štátnosti.

СЛОВАЦКОЕ НАРОДНОЕ ВОССТАНИЕ И ЕГО ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ

С. Матоушек

(Резюме)

Словацкое народное восстание — одна из славных страниц словацкой национальной истории и истории Чехословакии. Это восстание — начало национальной и демократической революции в ЧССР.

Мы отмечаем 25-летнюю годовщину восстания в период, когда по инициативе Коммунистической партии Чехословакии были устранены многие серьезные деформации и отвергнуты искусственно сконструированные положения, отразившиеся и в работах государственно-правового характера. Равно и ряд новых опубликованных в последнее время важных документов дает возможность научно и объективно исправить часто односторонние и неправильные выводы и анализы.

В настоящей статье автор на основании новых данных подчеркивает в первую очередь государственно-правовое значение Словацкого народного восстания и его влияние на возникновение новой общей народно-демократической чехословацкой государственности, его связь с новой нарождающейся формой государственного устройства, а также освещает специфическое значение Словацкого народного восстания и его вклад в область институциональную т.е. возникновение начальной формы Словацкого Национального Совета и прочих словацких национальных органов.

По указанным основаниям автор начинает свое изложение с возникновения в 1943 г. иллегального Словацкого Национального Совета, анализирует его значение и роль как иллегального политического представителя словацкого народа и его государственно-правовую концепцию, нашедшую свое отражение в известном Рождественском соглашении 1943 г., а также работу иллегального Национального совета по организации антифашистской борьбы в Словакии и подготовке вооруженного восстания.

Как только вспыхнуло Словацкое народное восстание Словацкий Национальный Совет вышел из подполья; создается революционная система словацких национальных органов, которые, совместно с революционными народными комитетами берут в свои руки осуществление государственной власти и управления на повстанческой территории. В статье подробно рассматриваются как развитие государственно-правовой концепции Сло-

вацкого Национального Совета, которая является развитием государственно-правовой концепции подпольного Словацкого совета, так и институциональное строительство словацких национальных органов и их деятельность во время восстания. На базе анализа преимущественно законодательной деятельности Словацкого Национального Совета автор акцентирует роль словацких национальных органов в восстании и сложность обстановки того времени.

Наследие Словацкого народного восстания следует усматривать в том, что словацкое политическое представительство того времени в своем подавляющем большинстве стояло на позициях восстановления общего чехословацкого государства, отмечая тем самым, как концепцию самостоятельного клерикально-фашистского словацкого государства, так и концепцию чехословакизма лондонской буржуазной эмиграции; уже в тот славный период оно стояло за федеративное устройство Чехословакии, видя в нем оптимальную форму государственного строя ЧСР. Заветы Словацкого народного восстания живы и в настоящее время, ибо процесс государственно-правового развития, после сложных перепетий, в настоящее время выливается в разрешение одного из коренных вопросов - федеративного устройства ЧССР.